

hogy Moszkva rendkívül erős befolyást gyakorol az eurázsiai térségre. Az orosz tényező figyelembevétele (annak integrálásával vagy a nélkül) nélkülözhetetlen minden Kelet-Európa, Kaukázus és Közép-Ázsia (Afganisztánt is beleértve) irányába történő erőfeszítés esetén.

Füsti Molnár Zsuzsa

Celeste A. Wallander: Oroszország és a globalizáció: a transzimperializmus útja

(*La Russie face à la mondialisation: la voie du trans-impérialisme*, Politique étrangère, 2007. 1. sz.)

Az új orosz külpolitika erős befolyást gyakorol a világ ügyeire. Közép-Ázsiában a Sanghaji Együtműködési Szervezet (OCS) hatékony keretet nyújt a kínai-orosz katonai és gazdasági együttműködésnek; a Kazahsztánnal, Türkmenisztánnal, Ukrajnával és Kínával kötött energetikai megállapodások a magas áron történő, kizárólagos export jogával számos előnyhöz juttatják Oroszországot. Az ily módon megszerzett gazdasági előnyök hatására Moszkva talán ismét hegemoniára törekszik a volt szovjet térségben. Az utóbbi két évben a demokráciával szemben álló vezetőket támogatva próbálta gátolni a nyugati országok demokratizálást segítő politikáit a volt szovjet tagállamokban. Bár az iráni nukleáris tárgyalások kimenetele még bizonytalan, Moszkva nem fél egy esetleges stratégiai partnerség létrehozásától sem a Közép-Kelet legnagyobb regionális hatalmával. Európában Putyin a legerősebb országokkal kötött kétoldalú megállapodásokkal igyekezett aláásni az EU összetartó erejét, megfosztva az európai országokat a Moszkvával szembeni egységes fellépés előnyeitől. Ami az Egyesült Államokat illeti, 2006 óta az első számú világhatalomnak az általa legsürgetőbbnek ítélt napirendi pontok megoldásában (Észak-Korea, Irán, az eurázsiai térség biztonsága, energia) nagyobb szüksége van Oroszországra, mint Oroszországnak Amerikára. Az orosz külpolitika sikereit nagyban köszönheti a szerencsének is: az energiaárak növekedése, Amerika lekötöttsége Irakban, az eurázsiai térség demokratizálódási folyamatainak lelassulása mind Oroszország malmára hajtotta a vizet.

Ebben a környezetben az orosz külpolitika fő célja a gazdasági felemelkedés és a világhatalmi szerep megerősítése. Míg Jelcin idején hatalmas infláció, a gazdaság szétzúllása és a külföldi hitelektől való függés jellemezte az országot, Putyin Oroszországa törlesztette adósságait, a gazdaság – a világ legjelentősebb szénhidrogén-készletének köszönhetően – felvirágzott. Az energia, a katonai felszerelések és az olyan iparcikkek,

mint például az acél iránti hatalmas világkereslet a G8-ak fórumán is tekintélyes helyet biztosít az országnak. A kihasználatlan belső piac olyan beruházók figyelmét keltette fel, mint a Procter & Gamble, a Coca-Cola vagy a Daimler-Chrysler. Ez a gazdasági potenciál az orosz tőzsdépiacot is vonzóvá tette. Ám Oroszország nagyhatalmi státusa és befolyása a világgazdaságban való részvételtől is függ, Putyin nem tűzte ki azonban célként sem az integrációt, sem a liberalizációt. Az ország részvétele világgazdaságban a gazdasági liberalizmussal teljesen ellentmondó módon történik. Az állam ellenőrzi a tranzakciókat, a tárgyalásokat és a gazdasági partnereket, irányítja a gazdaság stratégiai fontosságú szektorait: az energiát, a csúcstechnológiát, a kohászatot és a védelmi ágazatot. A privatizáció tendenciája, főként az említett szektorokban, visszafordulni látszik. A mezőgazdasági termékek és a fogyasztási javak területét kivéve a direkt külföldi beruházások egyre inkább visszaszorulnak: a stratégiai szektorokban a vállalatok értékének maximum a 30-50 százalékát érhetik el. Ezzel szemben Oroszország külföldi energetikai beruházásai egyre nagyobb méreteket öltenek, és gyakran ravasz manőverek formájában realizálódnak. A 2006 novembere óta Fehéroroszországgal fennálló jogvitája során a Gazprom a Beltranszgasz 50 százalékát próbálja megszerezni, máskülönben akár négyeszeresére is felemelheti a gáz árát. E manőverek néha diszkréten zajlanak, mint például az átláthatatlan RosUkrEnergo által az orosz Gazprom és az ukrán Naftogas között teremtett összefonódás. A távolsággal együtt az ügyletek is egyre kifinomultabbá válnak: Németországban a Gazprom kisebbségben lévő német részvényesekkel leányvállalatot hozott létre, amelynek élén Gerhard Schröder áll, aki egyébként nemrég támogatta az észak-európai gázvezeték építését. A stockmani ügy is jól illusztrálja, hogy Oroszország hogyan él energetikai hatalmával: számos nyugati vállalat (Hydro, Statoil, Chevron, Total) pályázott arra, hogy külföldi beruházóként megjelenhessen a hatalmas gázmezőn, ám a Kreml végül 2006 októberében kizárt minden külső beruházót. Az oroszok külföldi beruházási kedve a védelmi és az ipari szektorra is kiterjed. Az orosz állami bank, a Vnyestorgbank 2006-ban ötszázalékos részesedést szerzett az európai óriásvállalatban az EADS-ben, bár Putyin eredetileg 25 százalékos részesedésre vágyott. A Severstal, az orosz acélóriás pedig az Arcelorra pályázott, sikertelenül. Az orosz acél- és szénipari vállalatok nemrég Ukrajnában valósítottak meg tömeges beruházásokat.

A nemzetközi beruházások elméletileg egy fejlődő Oroszországról tanúskodnak. Ám kérdéses, hogy azok valójában megfelelnek-e a nemzetközi kereskedelem általános szabályainak, főként az átláthatóságot, a konkurenciát, a profitszerzést és a növekedést tekintve. Az orosz vezetés gyakran használja fel politikai kapcsolatait ahhoz, hogy gazdasági előnyökhöz jusson, gazdasági hatalmát pedig ahhoz, hogy politikai előjogokat nyerjen. Nemcsak a belföldi kereskedelemben, de a bővülő nemzetközi kapcsolataiban is szemben áll mindenféle ellenőrzéssel és az átláthatóság követelményével. Ez az új orosz részvétel a nemzetközi gazdaság színterén egybeesik azzal, hogy Putyint erős érdekek fűzik a szomszédos volt szovjet államokhoz, és hogy erős ellenérzéssel, sőt

félelemmel viszonyul a „színes forradalmakhoz”. A Kucsma-rezsimnek 2004 októberében nyújtott segítségen kívül, amely célja Viktor Janukovics csalással megszerzett győzelmének biztosítása volt, az orosz hatalom más autokrata rendszerekhez is közeledett, mint például az üzbejisztáni, nyíltan támogatva a demokratizálási folyamattal való szembenállást. A NATO-val párbeszédet folytató Grúziát pedig a feltételezett orosz kémek letartóztatása után Oroszország gyakorlatilag blokád alá helyezte.

Mindezek után joggal vetődik fel az a kérdés – amelyet már az előző tanulmány szerzője, Thomas Gomart is feltett írásában – hogy Oroszország ma a posztimperializmusba való átmenet velejáró zökkenőit szenved-e el, vagy pedig egyfajta neoimperializmusba készül belecsúszni.

Oroszország már nem a Szovjetunió, de nem is kifejelett demokráciájú ország. Az orosz politikai rendszer nem teljesen önkényuralmi: az állam nem terjeszti ki ellenőrzését az élet valamennyi oldalára, a vezetők nem is törekszenek erre. Ám demokratikusnak sem mondható; az ehhez szükséges feltételek egyrészt hiányoznak (konkurens politikai pártok, a média függetlensége, szabad és igazságos választások), másrészt a meglévőket is módszeresen tönkretették az utóbbi években.

Oroszország autoriter rendszer: a politikai rend a centralizációra épül, egy elit általi irányításra, amely nem számol el a társadalom felé. Az autoritarizmusnak egy különleges válfaját, a patrimonialis autoritarizmust képviseli: a rendszer a patrónus-kliens típusú kapcsolatokra épül. Ezek a kapcsolatok a gazdaság politikai manipulációja által létrehozott haszon elosztására és ellenőrzésére épülnek. Oroszországot köztudottan áthatja a korrupció, amely a politikai hatalom működésének szerves része. A politikai hatalom a gazdasági erőforrások feletti hatalomra épül, amely lehetővé teszi a patrónus-kliens rendszer különböző klánjainak meggazdagodását. A patrónusok azért maradhatnak pozíciójukban, mert klienseiket jutalmazza támogatásukért; a kliensek támogatására a patrónusnak hozzá kell férnie a haszonhoz, és újra felosztania azt. Ez a fajta autoritarizmus egy centralizált, vertikális, átláthatatlan, felelősséget nem vállaló politikai rendszert eredményez.

Emiatt viszont az orosz elit két fő problémával találja magát szemben. Ez a rendszer nem alkalmas a gazdasági növekedést, jólétet és potenciális hasznot jelentő globalizációba való beilleszkedésre. Ezenkívül, az állam gazdaság feletti hatalmának növekedésével a gazdaság lelassul, még az olyan kulcságazatokban is, mint az energiaipar. Mivel nyereségre csupán a globalizált gazdaságban való részvétel útján lehet szert tenni, Oroszország kénytelen külföldön megpróbálni haszonhoz jutni, kereskedelmi ügyletei és beruházásai által. A Kreml tehát a következő dilemmával áll szemben: belső politikai és gazdasági rendszere az elszigetelődést követeli meg, ám a hatalom a globalizációban való részvétellel megteremtett gazdagságtól függ, ami viszont magának a rendszernek a lényegét ássa alá. Így felvetődik az a kérdés, hogy hogyan lehet összeegyeztetni a globalizált világgazdaságot a patrimonialis autoritarizmussal. Erre a

választ a transzperializmus adja meg, amely az orosz patrimonális autoritarizmus világszinten való megjelenése. Ebben az orosz elit, valamint a volt szovjet tagállamok, Kína, India, Irán, sőt még a nyugati országok elitjeinek transznacionális érdekei is kifejezésre jutnak. Közép-Azsiában például a Türkmenisztánnal, nem átlátható feltételekkel megkötött szerződések lehetővé teszik Oroszországnak, hogy a világpiaci árnál lényegesen alacsonyabb áron vásároljon türkmén gázt, amelyet a RosUkrEnergón keresztül Ukrajnának tovább ad. Az orosz állam ellenőrzésével így módon létrehozott haszon megkerüli a nyugati államok ellenőrzését. Ezekben az ügyletekben az orosz elit a partnerország korrump elitjének együttműködésével vesz részt, így itt döntő szerepet játszanak a személyes kapcsolatok.

Végül a szerző az Oroszországgal szembeni lehetséges magatartásformákat tekinti át. Ha Oroszországot neoimperialista országnak tekintjük, korlátok közé kell szorítani a hatalmát, mivel veszélyt jelent az európai és az eurázsiai térségre. Ha posztimperialista, segíteni kell a világgazdaságba való beilleszkedését. Ha viszont transzperialista ország (mint ahogy feltételezzük), a liberális elkötelezettség politikáját kell gyakorolni vele szemben. Ennek értelmében a Nyugatnak segítenie kell Oroszország beilleszkedését, ám ezt nem a Kremlre kell korlátozni, hanem az ország egészét kell integrálni, beleértve az üzleti világot is. A külföldi beruházók bejuthatnának Oroszországba, ám csak a kereskedelmi szabályok és elvek érvényesülése esetén ruházhatnának be, és ugyanígy a Nyugatnak is kedvezően kellene fogadnia az orosz beruházásokat, feltéve, ha azok eleget tesznek a nyugati normáknak.

Füsti Molnár Zsuzsa